

Ігор Костецький

Значення католицького мистецтва у відродженні суцільного світогляду

Авторові, визнаючи віри грецького обряду, не йдеться в цій статті про якусь „агітацію” некатоліків, тобто про пласке, поверхове переконування. В цих питаннях вирішає акт абсолютного свобідного вибору, тим то важить якість, а не кількість визнаців ідеї католицизму — і то в статті виразно розрізнено між термінами „католицький” (так би мовити, технічне визначення напруму творчости таких мистців як Еліот або Руо) і „католичний”, тобто вселюдсько-вселенський.

Авторові йдеться про католичність цілого людства, про єдину формулу, що в ній знаходять своє відображення духові поривання кожної людини. Якщо мова зокрема про людей української національності, зокрема про визнаців православного обряду, то — на думку автора — тут не менша ніж деінде вирішує свобідна, тобто: добра воля. І, якщо говорити спеціально про віровизнання української нації, то чи ж не прагне вона вся, в усій своїй суцільності виходу з нестерпного сьогоднішнього свого стану, коли існує кілька — взаємоборних — православних церков, коли патріарх царгородський, який у дружньому тоні розмовляє з патріархом московським, вагається визнати автономну українську Церкву? І хіба ж не прагне кожен свідомий себе українець повного відродження свого споконвічного й врочистого православія, правої віри батьків і прадідів, формула якої ніколи не стояла в суперечності до формули, що її втілює голова всіх християн, Вселенський Архисерей у Римі.

Але не про справу канонів і догм, у яких автор некомпетентний, тут мова. Автор є літератор, мистець, отже, як такий, він хоче вкласти свою частку в річ, яка обходить далеко не тільки нас, християн, — шляхом аналізу деяких близьких йому питань, розв'язання яких, попри всю споглядну безвихідність становища сучасного світу, вважається авторові всетаки можливим. Звичайно, ще дуже багато поодиноких зусиль по-

трібно — в усіх ділянках людської духової екзистенції, — щоб видиво власного духового Я стало явне й речовисте перед кожною людиною і щоб людство усвідомиле втілення усіх своїх прагнень у єдиній формулі: у Вселенській Церкві.

*

Одне з найсильніших, може драматичних духових переживань нашого сторіччя, це нескоординоване прагнення інтелектуального світу до єдності мистецького ідеалу. Стили сьогодні роз'єднані й мистецькі смаки публіки, широкого глядача і сприймача, перебувають у гострій, ворожій одне супроти одного суперечності. Ми стоїмо у протилежності до того, що являла собою доба готики або чінквеченто італійського ренесансу, ми — як суцільна людськість — не уявляємо тепер собі суцільного мистецького ідеалу, що був би єдиним для рас, націй та індивідуальностей. Бо ми не маємо єдиного для всіх, універсального, всеоб'ємного мистецького світогляду.

У кожному разі, не варт утотожнювати універсальний світогляд із світоглядом тоталітарним. Істотний пункт драми полягає не в тому, що під цю пору не існує загального для усіх людей ключа думання, і справа зовсім не в тому, щоб установити обов'язкову для усіх уніфікацію одягу, фраз і способу поведінки. Драма полягає у відсутності великого й загального погодження. Сьогоднішньому людству бракує спільного відчуття зв'язку одиниці з цілим, бракує відчуття єдиної мети у світобудові, бракує прочуття власного Я як частки, яка не втрачає своєї індивідуальности в тому випадкові, коли вона бере участь у праці всього свідомого людства для здвигнення храму Божого на землі. Бракує вчування у світ, яке свого часу творило з каменя собори в Реймсі, Парижі, Шартрі та Ульмі над Дунаєм, вчування, яке давало всій тодішній людськості єдиний образ світу — в образах святих і драконів, єдинорогів і

нерозумних дів, міщан даного міста і віднесених алегорій синагоги з зав'язаними очима, лицарів з цього живого XIII сторіччя та апостолів з якогось незнаного віку, апостолів убраних у строї цього ж таки XIII сторіччя; бракує цього вчужання в настання майбутнього царства Божого на землі, що в ньому було б знайдено відповідь на всі т. зв. прокляті запити.

Бракує вчужання у єдиний стиль, який віддавав би єдиний образ людської світобудови, внутрішньо і зовнішньо, з погодженням паризьких мод і голлівудських фільмів включно.

Сьогодні існує величезний розлад. У тій царині, де людський дух виявляє себе в образотворчості — в мистецтві — наша доба кричучо еклектична. Одні проголошують вічними вартості класицизму. Інші вимагають експериментів. Ще інші викликають усіякі експерименти в мистецтві, вбачаючи в них причину загибелі людства. Але, в ґрунті цього розладу як його найглибша причина, лежить антагонізм двох відчужань, закономірних у своєму виникненні та споглядно непримирених у взаємному спітканні: з одного боку пристрасне бажання інтелектуальної одиниці протистати мистецтву масовому мистецтву стандартному і створити мистецтво ускладнене, нещоденне, мистецтво близьке і зрозуміле тільки в вузькому колі вибраних, — з другого ж боку — туга в тих же інтелектуальних колах за втраченим ідеалом мистецтва універсального, вселюдського.

Але існує ще один момент, який ускладнює наш шлях до суцільного мистецького сприйняття: умовність нашого власного внутрішнього Я. Переконані у тому, що котрийсь із існуючих або новонароджених мистецьких стилів несе в собі потенційну можливість стати тим бажаним універсальним стилем доби і, як такий, повинен бути пропагований, кожен з нас зберігає наполегливість у своєму прагненні лише до тієї межі, на якій з'являється сумнів щодо абсолютності цього прагнення. Зрештою, досить самого побіжного перегляду часів історії мистецтва, щоб переконатись у тому, що нічого немає мінливішого, ніж ідеал абсолютної краси. Приміром, ідеал прекрасної жінки — він відмінявся мало не що сто років, відмінявся не тільки еволюційно, але й різкими скоками, від однієї крайності до іншої: Афродіта Мілоська і Матільда Каноська, Мона Ліза і Сара Сіддокс, мадам Рекамьє й імператриця Жозефіна, Марія Вечора і Мата Гарі, Аста Німсен і Марлена Дітріх — усе це не тільки живі істоти (залічуючи сюди й Афродіту), але й визначені типи краси, які панували над певними відтинками людського часу з залізною закономірністю і, водночас, із фантасмагоричною ілюзорністю. І, усвідомлюючи цю жахливу плинність, ми усвідомлюємо самих себе як умовних персонажів — умовних у всіх наших смаках, прагненнях і вподобаннях. Умовних не тільки з погляду часу, тобто з погляду історії, епохи стилю, але і з погляду простору, звичайної географії. Адже ж, з точки зору (радіше: слуху) представника племені бушменів „Місячна соната”

Бетовена являє собою набір диких, несусвітних звуків, — а хіба ж може, хіба сміє сьогоднішній вселюдський ідеал виключити високорозвинений і естетично-своєрідний смак бушмена?

І до всього ще раз наголосимо: ідея вселюдського мистецького світогляду полягає зовсім не в уніфікації ідеалу, а у глибокій органічній єдності його. Якщо, наприклад, нація так само являє собою більш або менш протяжене історичне поняття, і діти емігрантів певної національності вже в першому поколінні сприймають психіку нового середовища, яке їх оточує, а, в той же час, існування високорозвинених національних культур, що взаємно співпрацюють і обмінюються вартостями, являє собою, зрештою, благо людства, то так же само поодинокі людська особистість спроможна протягом свого земного шляху вивершити велику криву розвитку з закостенілого становища в якійнебудь хибній традиції до динамічного стану, в якому для мозку стають дедалі приступнішими ідеї взаєморозуміння і взаємопогодження — ідеї всесвітнього громадянства.

Єдиним рятівником у всіх критичних часах духової історії була — і може бути надалі — людська добра воля.

Панівні стилі могутніх мистецьких епох минулого являли собою наслідок акту доброї волі. Не примус, не наказ з гори, а єдино добровільний намір одиниці узгіднити стежку свого неповторного Я із стежками решти Я, в ім'я одного великого Я, що є творцем усесвіту, створили великі XIII і XVI сторіччя в історії європейської культури. Цей акт доброї волі відбувався півсвідомо і, суворо кажучи, в обмежених гуртах людства. Сьогодні людство стоїть на порозі, за яким лежить царство конечности великого й загального самоусвідомлення. І суб'єктом цього самоусвідомлення стає не відмежований історично й географічно відтинок землі, а вся людскість.

Той, хто усвідомлює цю конечність загального самоусвідомлення, тим самим уже набуває католичного світогляду. В кінцевій точці такого усвідомлення конечности лежить свободна воля — свободна воля вибрати шлях спасіння або шлях загибелі. Таким чином, трагедія людської свободної волі полягає в тому, що у свідомості людини сама конечність перестає існувати як конечність, іншими словами: людина вільна визнати існування Бога або ж заперечити його. Але символічний глузд учення Католицької Церкви про свободний вибір шляху добра або шляху зла розкривається якраз у тому, що усвідомлюючи себе як частку всесвіту, людина, тим самим, свободно обирає шлях конечности. В цьому випадкові лишається нез'ясованим єдине: існування мети і потреба прагнути досягнення мети.

Так замикається чарівне коло людського існування.

У цьому колі існує єдиний постійний стовп, від якого рух починається і в якому завжди й повсякчас — доки живе людство — знаходить своє завершення: Церква. З усіх людських установ —

космічних установ для людей — це єдина вічна й незмінна установа. Вічна й незмінна не в розумінні зовнішності обряду і взаємин зо світом, навіть не в розуміння догматичного ряду: Церква як символ буття Божого в людському тілі, як камінь Христової віри, як вічність символічного Риму — Церква як ідея. В цьому розумінні до Церкви може належати і атеїст, тобто, людська особистість, яка неусвідомила до кінця мети свого існування і яка прагне лише встановити свою часову, видиму мету. Сутність великої ідеї католицького світогляду в його потенційний спроможності примирити в собі всі людські крайності, понад націями, расами й державами з'ясувати кожній людській істоті її неповторність як одне з безконечних виявлень Божого буття у всесвіті.

Авторові цих рядків довелося одного разу в півпарадоксальній формі пояснювати своєму приятелю, яким чином він, автор, уявляє собі відродження католицької та роялістичної ідей в оточенні загального безвірництва та в умовах катастрофічного зникання монархій з мапи земної кулі.

— Чи ви поважно вірите в ці застарілі речі? — спитано в автора.

— Так, — відповів автор.

— І ви поважно вірити в те, що люди захочуть їх відродити?

— Ні, в це я не вірю.

— Яким же чином може бути здійснене це відродження, якщо не бажанням людей?

— Люди стануть перед кінечністю.

— Ви вважаєте, що духове панування Риму і світську зверхність цесаря можна встановити силою?

— Ні, цього я теж не думаю.

— Як же тоді?

— Люди самі стануть перед кінечністю.

— А коли не стануть, і все піде інакше?

— Що ж, я й тоді залишуся при своїй думці.

— А якщо вашої думки не спитають?

— Вона лишиться при мені: Але якщо, проти всякої імовірності, спитають, я готовий розповісти, що про це думаю. І, особливо, — про католицький світогляд.

Приятель усе-таки запитав. Аргумент автора полягав у тому, що в католицькому світогляді релігія, свідомість та естетична творчість зв'язані в нерозривній єдності, а це й є той ідеал, якого сьогодні, свідомо чи несвідомо, прагне ціле людство. Приятель заперечив у тому досі, що така єдність існувала в усіх великих релігіях давнини, зокрема у великих орієнтальних релі-

гіях. На це з боку автора було відвітне заперечення: великі релігії давнини, як і окремі релігії народів, ті, що виникали з Реформацією, творилися у певних історичних умовах і в обмежених національних або расових гуртах, тоді як Католицька Церква в самій ідеї своїй над часом і простором, і якщо, наприклад, наближення до буддизму людей з інших гуртів, як це відбулося з мистцем Реріхом, трапляється у вигляді ексцентричного винятку, то католик-негр, католик-японець, католик-яванець, католик-індус, — явища нормальні й щоденні. Тоді приятель асоціативно від Реріха перейшов на Достоевського і вказав на величезні всесвітні перспективи, що викриваються перед російським православ'ям. Що ж, автор цілком погодився з високою оцінкою ідеї оновлення людства через любов і спочуття, проголошеної великим письменником, але при цьому додав, що не бачить жодного протиріччя між цією ідеєю та ідеєю первісної Христової Римської Церкви. Все ж таки приятель наполягав на існуванні глибокої різниці між православним відчуттям таких понять як душа, серце і воля, і відчуттям їх у провідних представників західного світовідчуття в мистецтві — при цьому він назвав ряд імен: Кльодель, Честертон, Моріак, Т. С. Еліот, Руо. Автор погодився з цим, але знову таки додав, що коли існує можливість третього світовідчуття, яка сприймає обидві крайності двох перших, — яке сприйме і ідею серця в Достоевського, з одного боку, а з другого ідею примирення критичного думання з догмою, поетично відтворювану в Еліота, і ідею Христа, вирваного малярем Руо з кайданів класичної і натуралістичної традиції і повернутого людству в тому вигляді, в якому він існував у катакомбах і був для вірних чимсь щохвилино присутнім, чимсь самозрозумілим як хліб, як вода, як повітря, — то це, третє світовідчуття, стане синтетичним, а в цьому й лежить істота католицького. Певна річ, католицизм Руо, це ще не ціла універсальність мистецтва, твердив автор далі, і, вказавши на можливість численних вкладів у католицьке мистецтво з боку мистців, які не усвідомлюють себе католиками, згадав ім'я надзвичайного маляра Сальвадора Далі. Скільки приятель заявив, що аж нічого сінько не розуміється на сюрреалістичному мистецтві — і розмова давно вже втратила свій первісно півжартівливий тон, — автор розвинув — у зв'язку з творчістю Далі — одну думку, що її не вважає за зайве повторити тут.

Йдеться про приклад мистецтва крайньо й гостро суб'єктивного, яке, проте, стає мистецтвом для всіх людей: Сума нашого життєвого досвіду повсякчасно вкладається у якусь узагальнену

формулу, напр.: „життя багате”, або „життя нестерпне”, або „життя не варте ламаного шеляга”, або „життя це сон”, абож, навпаки: „сон це життя”, — проте кожне з цих визначень лишається поза межами нашої образної уяви, конче потрібний ще якийсь певний крок, щоб уява дістала зоровий, звуковий, або якийсь інший образ. Але коли вам присниться нестерпно-болячий сон, коли ви побачите щось у галюцинаційно-відчутному вигляді, так, як сприймає його ваше око, але, водночас, в якихось несамовитих сполученнях і співвідношеннях, а потім, прокинувшись, ви захочете віднести побачене вами уві сні до відомої вже вам раціональної формули, — саме тоді ви входите у світ мистецтва Далі.

І якщо вам у яві, в хвилину роздуму, з'явиться в уяві, наприклад, образ рака, справжнього рака з клешнями й вусами, який простягає на все ваше життя, розгалузився на всі боки — це може бути якась настирлива думка, якесь несамовите кохання, яке ви волею вашою прагнете подолати, — і якщо по тому, в хвилину усвідомлення, вам спадає на думку раціональне речення: „протягом цілого життя —”, і ви зливаєте це речення водне з образом червоного, розгалуженого по мозку, по м'язах, по вашому просторі й по вашому часі рака — тоді ви стаєте спроможні сприймати мистецтво Далі. Тоді його Я для себе стає Я для інших.

І, якщо мистецтво Далі, з одного боку, не дає виходу з вашої власної катівні, і його неймовірна формальна культура й феноманальна технічна майстерність, його досконале вміння відтворити як засіб враження, фігуру в стилі Ботічеллі, в стилі сучасного фотоапарату „ляйка” абож умбрійський краєвид у стилі передрафаелівських майстрів — це й є „службові” раціональні формули Далі — якщо все це скероване на те, щоб затримати вас у стані якоїсь червоної агноцистичної безнадії, — то — з другого боку — саме

це мистецтво з його розсунутими за всі межі, надає можливості вашій душі дивитись над речами, через речі, крізь речі, надає вам можливості покінчити з культом речей, з культом перспективи та плотської анатомії, тобто, з тим, що сьогодні називається матеріалізмом. І хіба звідси не простий шлях до уявлення про Бога як про щось надлюдське, щось надпросторове й надчасове, а, водночас, щось таке, що складає зміст храму вашої людської душі?

Те, в чому вас неспроможний переконати мислитель, ні поготів політик сильної руки, — це покликаний розкрити вашій душі мистець.

І біда не в тому, що існують розманітні й взаємовиключні стилі, а в тому, що втрачено узагальнену здібність примирювати їх. Зусилля поодиноких творчих особистостей, скеровані на заперечення встановленого раціоналістичними епохами культу речей і на знищення прірви між людиною й Богом — зусилля Айнштайна і Плянка у фізиці, Бергсона у філософії, Еліота і Гарсія Льорка в поезії, Пруста і Джойса в прозі, Руо, Пікассо, Кокошки з його образом Христа, що простягає з хреста руку дітям, Шагала й Далі в малярстві, Архипенка в різьбарстві — ці зусилля зустрічають у багнети мільйони ортодоксів, фанатиків і просто ледачих думкою людей.

А, тим часом, усього лиш один крок відділяє людськість у стані взаємовідштовхуванні від людськості у стані взаєморозуміння. Кожної миті може з'явитися хтось, хто своєю творчою діяльністю зробить цей непомітний крок, який означав би, що в усіх різноманітних виявах сучасності знову засяяв єдиний ідеал і що в цьому ідеалові вклонилося ціле людство, як це відбувалося в минулому Європи, Азії й Африки. Можливо, крок цей ніколи вже більше не буде зроблено на землі. Проте саме прагнення зробити його було б бодай виправданням спільного буття людськості в нашому сторіччі.

„Ukraine und

die Welt“

УКРАЇНА і СВІТ

ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, МИСТЕЦТВО І ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ

З М І С Т

Проф. д-р М. Міллер — Боротьба на ідеологічному фронті	2
А. С. Грін — Ганебний стовп	5
М. Орест — Після кіносеансу	7
С. Георге — * * *	7
Яр Славутич — З книги „Oasa“	7
Л. Деркс — Філяо	8
Една Сент Вінцент Міллей — Сонет 21	9
М. Орест — Ю. Клен про самого себе	9
В. Державин — Провідний соціально-ідейний роман української сучасности	10
Ігор Костецький — Значення католицького мистецтва у відродженні суспільного світогляду	15
Проф. Вадім Кіпа — Чи існує загроза „перепродукції“ п'яністів	19
Newfryingrap — З щоденника людини	20
Новий „Журнал молодих“ у Мюнхені	21
З нових видань	24

Зошит п'ятий

ГАННОВЕР

ЛИПЕНЬ

1951